

Тема 4. Особливості формування та розвитку студентського спортивного руху в період державотворення

Мета: ознайомитись зі специфікою формування організаційних структур студентського спортивного руху в сучасній Україні; розглянути структуру та зміст діяльності в студентському спорті України; набути уявлення про кадрове забезпечення вітчизняного студентського спорту.

План

1. Специфіка формування організаційних структур студентського спортивного руху в сучасній Україні.
2. Структура та зміст діяльності в студентському спорті України.
3. Кадрове забезпечення вітчизняного студентського спорту.

Ключові терміни та поняття: *організаційна структура, студентський спортивний рух, спортивний клуб, олімпійський рух, Спортивна студентська спілка України, Національний олімпійський комітет України, фізкультурно-спортивна діяльність, модель системи підготовки спортсменів.*

1. Специфіка формування організаційних структур студентського спортивного руху в сучасній Україні

📖 Із розпадом Радянського Союзу, зміною політичного та економічного устрою істотно змінилася організаційна основа українського спортивного руху, в тому числі і студентського. У 1992 році в Україні створюється центральний спортивний клуб «Гарт».

На той час він стає органом управління спортом та фізкультурно-оздоровчою роботою серед дітей та учнівської молоді в освітніх закладах усіх типів та рівнів акредитації у структурі Міністерства освіти України. Центральним спортивним клубом «Гарт» налагоджується система змагань, організовуються та проводяться всеукраїнські Універсиади, Кадетські ігри, різноманітні змагання серед учнівської та студентської молоді у навчально-виховних закладах.

Центральний спортивний клуб «Гарт» очолив заслужений тренер України Сергій Операйло.

У межах своїх повноважень «Гарт» відповідав за проведення спортивних заходів, навчально-тренувальних зборів та організацію участі студентів у всеукраїнських спортивних заходах; сприяв розвитку олімпійського руху в Україні серед молоді; допомагав у діяльності учнівських, студентських, молодіжних, громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості (асоціацій, спілок, рад, комісій тощо); координував усю діяльність із розвитку фізичної культури молодого покоління.

Центральному спортивному клубу «Гарт» випала почесна місія разом із зацікавленими органами державної виконавчої влади, громадськими та спортивними організаціями комплектувати та здійснювати підготовку збірних команд України для участі у Всесвітніх Універсіадах, Гімназіадах, чемпіонатах світу та Європи серед студентів, Всесвітніх юнацьких іграх, Європейських юнацьких олімпійських фестивалів та інших міжнародних змаганнях. Саме під керівництвом «Гарту» студенти-спортсмени України вперше виступили самостійною командою на зимовій Універсіаді 1993 р. у м. Закопане (Польща).

Центральний спортивний клуб «Гарт» узагальнював практику розвитку фізкультурно-оздоровчої роботи і спорту у сфері освіти, розробляв пропозиції щодо її вдосконалення. Клубом забезпечувався широкий розвиток позанавчальної фізкультурно-оздоровчої роботи в освітніх закладах. Центральний спортивний клуб «Гарт» здійснював роботу з підготовки спортивних резервів, координував розвиток мережі спортивних шкіл, міжвишівських та інших центрів і відділень олімпійської підготовки.

Окрім того, в Україні з 1993 року діє *Спортивна студентська спілка України (СССУ)*. 1993 рік також став роком офіційного входження України до Міжнародної федерації університетського спорту. СССУ – це всеукраїнська громадська організація, яка об'єднує на добровільних засадах студентів і працівників середніх спеціальних і вищих закладів освіти, інших освітніх організацій, створених із метою фізичного і спортивного вдосконалення молоді, розвитку видів спорту і підготовки резерву для збірних команд України. Вона представляє та захищає інтереси України в міжнародному студентському спортивному русі, в усіх заходах, які проводить Міжнародна федерація університетського спорту.

♣ **Основні функції Спілки:**

- ✓ готує та подає матеріали на присвоєння спортивних звань, заохочення тренерів, суддів та інших фахівців;
- ✓ представляє інтереси студентського спорту в Національному олімпійському комітеті України, національних спортивних федераціях, міжнародних спортивних організаціях, об'єднаннях;
- ✓ забезпечує правовий та соціальний захист інтересів спортсменів, тренерів та інших фахівців студентського спорту.

У 2001 році створено *Комітет з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України* як новий орган державного управління у сфері фізичної культури і спорту. Завданням цього Комітету є вдосконалення структури та організації роботи з фізичного виховання та спорту в освітніх закладах України, управління й координації фізкультурно-спортивної роботи серед молоді.

Основними завданнями Комітету є:

- ✓ участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики з фізичного виховання і спорту в закладах та установах Міністерства освіти і науки України;

✓ забезпечення організації роботи з фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої роботи в освітніх закладах усіх типів і рівнів акредитації, здійснення науково-методичного забезпечення цієї роботи в ході освітнього процесу і в позанавчальний час;

✓ забезпечення пріоритетного значення фізичної культури і спорту в процесі навчання та виховання дітей і молоді як найбільш дієвого засобу зміцнення їх здоров'я, гармонійного розвитку, підвищення рівня працездатності;

✓ організація навчально-тренувального процесу і проведення спортивних заходів, які відносяться до компетенції Комітету, пов'язаних із підготовкою спортивних резервів;

✓ організація і проведення всеукраїнських Універсіад, Гімназіад, Кадетських ігор, всеукраїнських спортивних ігор школярів, змагань серед учнівської та студентської молоді в освітніх закладах всіх типів і рівнів акредитації незалежно від їх відомчого підпорядкування;

✓ забезпечення спільно з Національним олімпійським комітетом, спортивними спілками студентської і учнівської молоді України та іншими зацікавленими організаціями комплектування збірних національних команд студентів і учнів та їх участь у всесвітніх Універсіадах, Європейських молодіжних фестивалях, всесвітніх Гімназіадах, чемпіонатах світу серед школярів і студентів;

✓ сприяння розвитку олімпійського руху в Україні, створенню громадських фізкультурно-спортивних організацій, рад, фондів, комісій та координація їхньої діяльності згідно з чинним законодавством;

✓ сприяння зміцненню і розвитку матеріально-спортивної бази навчально-виховних, спортивних установ, закладів та організацій галузі;

✓ здійснення інформаційно-пропагандистської діяльності щодо поширення фізичної культури, спорту, здорового способу життя серед дітей, учнівської та студентської молоді, працівників освіти і науки.

Структура управління процесом фізичного виховання та спорту в ЗВО представлена на рисунку 3.

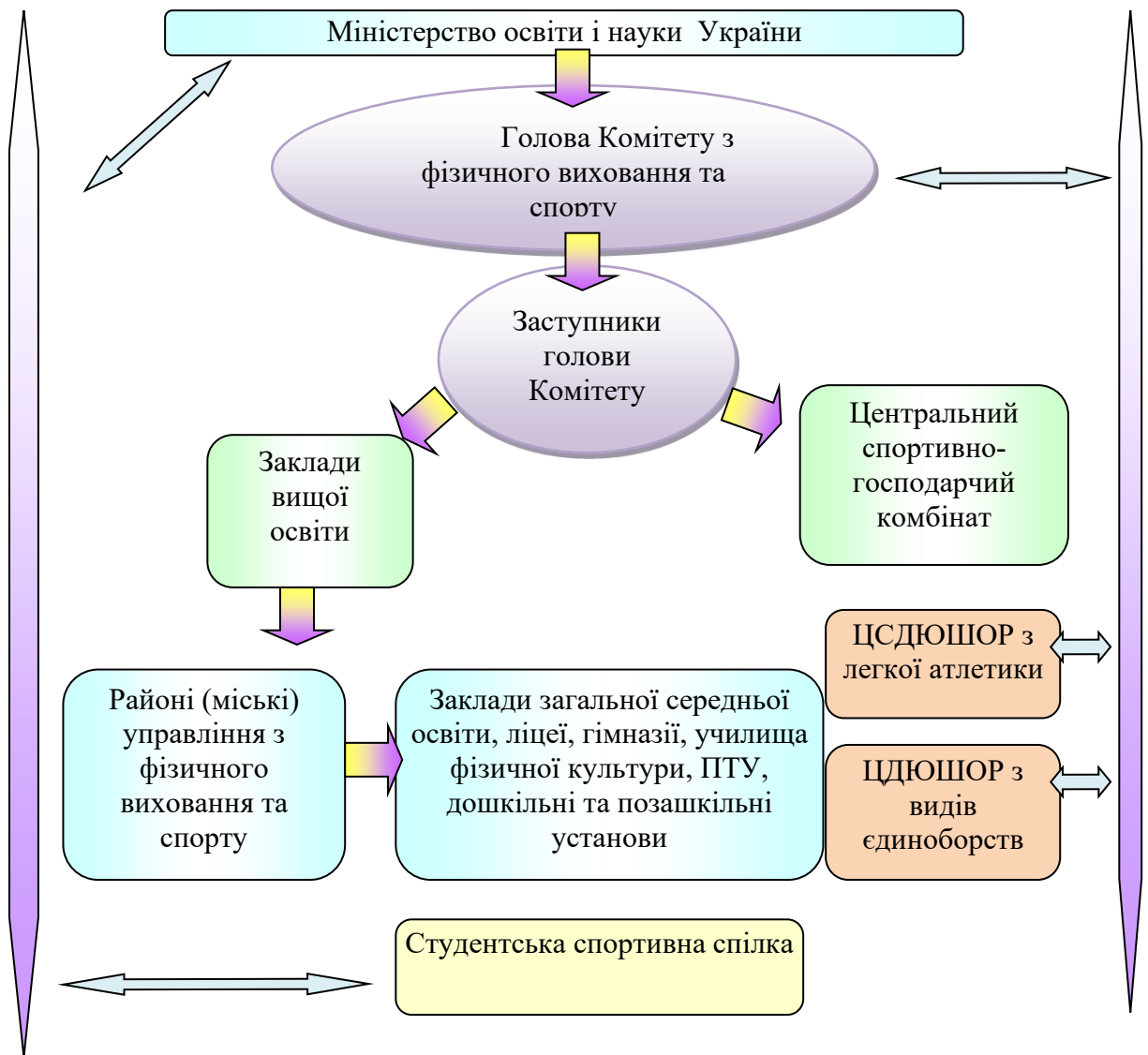

Рисунок 3 – Структура управління процесом фізичного виховання та спорту в ЗВО

2. Структура та зміст діяльності в студентському спорті України

Студентський спорт, будучи соціальною практикою, не реалізується самотійно. Він перебуває у тісній взаємодії із зовнішнім світом, що визначається обміном інформації, проведенням відповідного узагальненого напрямку діяльності, взаємозв'язком внутрішніх структур студентського спорту із іншими, що перебувають за межами системи студентського спорту тощо.

Структури різного рівня (рис. 4):

Перший характеризується наявністю керівних структур студентського спорту. Основними керівними організаціями студентського спорту України на сьогодні є Комітет з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України та Студентська спортивна спілка України.

The diagram illustrates the structure of student sports in Ukraine, organized into three main levels within a dashed border:

- Керівні структури студентського спорту (Management structures of student sports):**
 - Комітет з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України (Committee for Physical Education and Sports of the Ministry of Education and Science of Ukraine)
 - Студентська спортивна спілка України (Student Sports Association of Ukraine)
 - Інші громадські організації розвитку студентського спорту (Other public organizations for the development of student sports)
- Базові структури студентського спорту (Base structures of student sports):**
 - Вищий навчальний заклад (Higher educational institution)
 - Змагання (змагальна діяльність) (Competitions (competitive activity))
- Процесові структури студентського спорту (Process structures of student sports):**
 - Спортивний клуб (підрозділ ВНЗ) (Sports club (subdivision of the higher educational institution))
 - Навчально-тренувальний процес (Educational and training process)

Below the process structures, three horizontal bars represent different levels of sports participation:

- Спорт вищих досягнень (Sports of higher achievements)
- Резервний спорт (Reserve sports)
- Масовий спорт (Mass sports)

Arrows indicate the flow and relationships:

- Horizontal arrows at the top connect the management structures.
- Vertical arrows point from management structures to base structures.
- A vertical arrow points from the base structure "Змагання" down to the "Процесові структури" section.
- A vertical arrow points from the "Процесові структури" section up to the "Змагання" box.
- A horizontal arrow points from "Вищий навчальний заклад" to "Змагання".
- A horizontal arrow points from "Спортивний клуб" to "Навчально-тренувальний процес".
- A vertical arrow points from the "Навчально-тренувальний процес" box up to the "Змагання" box.
- Vertical arrows on the left point from the "Процесові структури" section down to the three levels of sports participation.
- Vertical arrows on the right point from the three levels of sports participation up to the "Навчально-тренувальний процес" box.

External labels and arrows:

- ВСТУП (Entrance):** Indicated by a large arrow pointing into the dashed box on the left.
- Завершення навчання в ВНЗ (Completion of studies in the higher educational institution):** Indicated by a large arrow pointing out of the dashed box on the right.
- Перевищення вікового цензу для участі у змаганнях (Exceeding the age limit for participation in competitions):** Indicated by a large arrow pointing out of the dashed box on the right, below the previous one.

[illegible]

Також до групи керівних структур студентського спорту входять ті студентські організації, які мають в установчих документах та пріоритетах своєї діяльності виконання завдань, пов'язаних зі студентським спортом та/або фізкультурно-спортивною роботою зі студентською молоддю. Кожен із зазначених елементів рівня керівних структур студентського спорту має свій вплив на систему.

У діяльності *Комітету з фізичного виховання та спорту* наявні, крім завдань, пов'язаних зі студентським спортом, завдання щодо розвитку фізичної культури на інших рівнях освіти.

Діяльність *Спортивної студентської спілки України* носить системоутворювальний характер та вичерпує усю сукупність завдань виключно на рівні студентства.

Діяльність *Національного олімпійського комітету України* не зводиться до залучення та представлення учасників на змаганнях серед студентів, адже комітет має більш виражені стратегічні цілі, основною з яких є представлення збірної команди України на міжнародних змаганнях, що входять до міжнародної олімпійської системи. Поряд із тим, у більшості видів спорту час досягнення оптимального рівня підготовленості та максимальних індивідуальних результатів у змагальній діяльності видів спорту припадає на період навчання у ЗВО, куди спортсмени вступають для підвищення свого соціального статусу поза межами спорту. Відтак Національний олімпійський комітет України опосередковано задіює механізми залучення студентів-спортсменів до своєї діяльності. Відношення інших громадських організацій до студентського спорту може визначатися у широких межах.

Серед базових структур студентського спорту визначено ЗВО та змагання (змагальну діяльність). Вони є системоутворювальними чинниками студентського спорту.

Класичним для розуміння ролі спорту в суспільстві є твердження, що системоутворювальним чинником спорту є *змагання*.

Однак, ураховуючи специфіку діяльності студентського спорту, залучення до неї чітко окресленого контингенту учасників (спортсменів), можна стверджувати, що ЗВО на рівні зі змаганнями є таким чинником, що дає підстави для виділення окремої соціальної практики, тобто студентського спорту.

Заклади вищої освіти загалом та окремо взяті дають можливість навчатися значній кількості осіб, які після вступу долучаються до особливої соціальної групи – студентство. Власне у межах цієї групи якісно організована участь у змагальній діяльності та цілеспрямована підготовка до неї визначає наявність студентського спорту. Підтвердженням цього є низка нормативно-правових актів України та значна кількість наукових і методичних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців.

До студентського спорту можна долучитися виключно у випадку вступу до ЗВО одного із рівнів акредитації та перебувати у статусі суб'єкта студентського спорту виключно до моменту завершення навчання.

Відповідно до об'єктивних чинників та офіційних документів можливе коригування часу виходу суб'єкта студентського спорту за межі цієї діяльності. Так, студент-спортсмен має право брати участь у змаганнях, представляючи свій освітній заклад ще один рік після завершення навчання; студент-спортсмен має право продовжувати ступеневе навчання у закладі вищої освіти («бакалавр» – «магістр» – аспірантура – докторантура); студент-спортсмен має право зробити перерву в навчанні в межах та на термін,

визначений законодавством України; студент-спортсмен має право на отримання другої вищої освіти.

Із метою уникнення зловживання як з боку ЗВО, так і самих спортсменів, у системі студентського спорту напрацьовані захисні механізми.

Перший визначається потребою об'єктивного підтвердження статусу студента (випускника поточного року), що також можливо перевірити за допомогою загальнонаціональної бази ЄДЕБО та *другий* – встановлення вікового цензу для участі у змаганнях студентського спорту. Традиційно прийнято, що вік студента-спортсмена станом на момент проведення змагань не повинен перевищувати 28 років, проте в окремих випадках (баскетбол) існують тенденції, що такий ценз повинен становити не більше 25 років.

Базові структури студентського спорту, будучи системоутворювальними чинниками для цієї соціальної практики спорту в суспільстві, також обумовлюють утворення процесних структур студентського спорту.

Так, змагання передбачають систематичну та цілеспрямовану підготовку студентів-спортсменів до них, що відповідно реалізовується у наявності навчально-тренувального процесу як складової системи підготовки в студентському спорті.

 У структурі студентського спорту об'єктивно виокремлюються кілька *рівнів за цільово-результативною спрямованістю діяльності студентів-спортсменів.*

Це *рівні спорту вищих досягнень, резервного спорту та масового спорту.* ЗВО як базова структура студентського спорту своєю чергою долучається до забезпечення підготовки студентів-спортсменів до змагань. Це відбувається за допомогою надання повноважень і створення умов для реалізації завдань системи підготовки окремими структурними підрозділами закладу вищої освіти, хоча за останнє десятиліття є яскраво виражена тенденція щодо створення спортивних клубів при вишах, які займаються усім спектром послуг стосовно фізкультурно-спортивної роботи для студентів.

Особливості діяльності в студентському спорті України зумовлені сучасним етапом розвитку країни зі специфічними соціально-політичними, культурологічними, економічними та правовими характеристиками.

Структура та зміст діяльності в студентському спорті України представлена множиною елементів, поєднання яких за основними характеристиками відповідає специфічній соціальній системі. Вона представлена двома рівнями – керівних та базових структур.

До керівних структур належать державні та громадські організації, основна діяльність чи окремі установчі завдання яких пов'язані з проблематикою студентського спорту.

Базовий рівень представлений передусім системоутворювальними елементами, зокрема змаганнями та ЗВО, а також процесними структурами студентського спорту – спортивним клубом (відповідними підрозділами ЗВО)

та навчально-тренувальним процесом, що реалізується на основних рівнях цільово-результативної діяльності студентів-спортсменів (масовий, резервний спорт та спорт вищих досягнень).

📖 Соціокультурний зміст фізкультурно-спортивної діяльності розкривається не тільки в його ціннісному змісті, але й у мотивах, що спонукають до неї. За соціальним опитуванням, пріоритетність цих мотивів виглядає таким чином:

- 1) бажання підвищити фізичну підготовленість;
- 2) оптимізувати вагу, поліпшити фігуру;
- 3) зміцнити здоров'я;
- 4) виховати волю, характер, цілеспрямованість;
- 5) зняти втому та підвищити працездатність;
- 6) домогтися спортивних успіхів;
- 7) вчасно одержати залік із фізичної культури;
- 8) звичка до такого роду занять;
- 9) виховання гарних манер, культури рухів;
- 10) раціональне проведення часу;
- 11) прагнення не відставати від друзів;
- 12) бажання відстояти честь факультету / курсу.

3. Кадрове забезпечення вітчизняного студентського спорту

📖 Феномен студентського спорту України пов'язаний з історичним становленням незалежності нашої країни. За цей час наша держава пройшла кілька *етапів свого становлення*. Об'єктивні зміни відбувалися в різних галузях діяльності.

Однією із перших галузей, у якій представники України змогли показати найвищі результати, є *спортивна*. Студентський спорт як специфічна форма представлення спорту в суспільстві дає змогу підтримувати та зміцнювати завойований авторитет країни у світі.

✍ *Фізкультурно-спортивну діяльність* значна кількість фахівців розглядає як резерв для досягнення студентами-спортсменами вищих досягнень та можливість підтримання набутої на попередніх етапах підготовки, спортивної майстерності.

📖 Модель системи підготовки спортсменів включає персоніфіковану та процесну підсистеми. Елементами персоніфікованої складової є *тренер і спортсмен*. У випадку студентського спорту, який є невід'ємною частиною спортивної діяльності, ці закономірності зберігаються. Проте характерні відмінності соціальної практики студентського спорту вказують на потребу врахування особливостей навчально-тренувального процесу в умовах закладу вищої освіти. Тобто є об'єктивні складнощі із представленням *тренера* як окремої структурної одиниці фізкультурно-спортивної діяльності у виші. А власне вона й виступає реалізаційною основою для студентського спорту.

Більш правильно у процесній підсистемі системи підготовки в студентському спорті як її суб'єкта виокремлювати *викладача*.

У ХХІ столітті для фізкультурно-спортивної роботи як основи розвитку студентського спорту в закладах вищої освіти України різного рівня акредитації характерні часові відрізки з 2000 до 2006, з 2006 до 2010, з 2010 до 2013 року, що пов'язані з приростом, спадом і відносною стабілізацією кількості фахівців структурних підрозділів із фізичного виховання та спорту. З 2014 року розпочався черговий відрізок, що ознаменувався значним спадом кількості осіб у структурних підрозділах фізичного виховання та спорту закладів вищої освіти України.

? Питання для самоконтролю

1. Яка роль відводилася центральному спортивному клубу «Гарт» із моменту його заснування?
2. Окресліть функції Спортивної студентської спілки України (СССУ).
3. Охарактеризуйте структури діяльності різного рівня в студентському спорті.
4. Які організації можуть долучатися до діяльності в межах студентського спорту?
5. Охарактеризуйте діяльність організацій студентського спорту України.
6. Чим обумовлені особливості вітчизняного студентського спорту?
7. Якими елементами представлена структура та зміст діяльності в студентському спорті України?
8. Розкрийте сутність фізкультурно-спортивної діяльності.

Тести

1. *Укажіть основні керівні організації студентського спорту України:*
 - a. комітет з фізичного виховання та спорту;
 - b. Міністерство освіти і науки України;
 - c. Спортивна студентська спілка України;
 - d. відповіді а, b, c.
2. *Укажіть базові структури студентського спорту:*
 - a. заклади вищої освіти;
 - b. змагання (змагальна діяльність);
 - c. відповіді а, b.
3. *Скільки років після завершення навчання у вишій студент-спортсмен має право брати участь у змаганнях?*
 - a. один рік після завершення навчання;
 - b. два роки після завершення навчання.
4. *Які умови має виконати студент-спортсмен після отримання ступеня вищої освіти бакалавра для того, щоб брати участь у змаганнях?*

- a. отримати ступінь вищої освіти магістра;
- b. вступити до аспірантури;
- c. вступити в докторантуру;
- d. отримати другу вищу освіту;
- e. відповіді a, b, c, d.

5. *Які захисні механізми були вироблені в системі студентського спорту для уникнення зловживання з боку вишів при відправленні студентів-спортсменів на змагання?*

- a. підтвердження статусу студента;
- b. встановлення вікового цензу;
- c. відповіді a, b.

6. *Яким має бути максимальний вік студента-спортсмена на момент проведення змагань?*

- a. не більше 28 років;
- b. не більше 25 років;
- c. відповіді a, b.

7. *Які рівні можна виділити за цільово-результативною спрямованістю діяльності студентів-спортсменів?*

- a. спорт вищих досягнень;
- b. резервний спорт;
- c. масовий спорт;
- d. відповіді a, b, c.